

ВІДНОСИНИ ГАЛИЦЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ТА СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ В 1918–1941 РОКАХ

CO-RELATIONS OF THE GALICIA GREEK-CATHOLIC METROPOLE AND HOLY SEE IN THE 1918–1941

На початку ХХ ст., в умовах розпаду імперій та формування нових держав, Галицька митрополія Греко-Католицької Церкви відіграла ключову роль у національно-визвольному русі українців. Її предстоятель, митрополит Андрей Шептицький, попри польське походження, став одним із найактивніших прихильників ідеї української державності, що неминуче призвело до конфлікту з новоствореною Польською Республікою. Ця напружена ситуація, що супроводжувалася військовими діями та арештом ієрарха, викликала значне занепокоєння у Святого Престолу, який прагнув зберегти мир і стабільність у регіоні.

27 грудня 1918 р. і 13 лютого 1919 р. апостольський візитатор Акілле Ратті направив митрополиту Андрею, який перебував під фактичним арештом польської влади у

У статті схарактеризовано відносини між Греко-Католицькою (Унійною) та Римо-Католицькою Церквами. Після завершення Першої світової війни Галицька митрополія Греко-Католицької Церкви підтримала український національний рух у 1917–1921 роках. Опинившись згодом у складі ворожої Польської держави, вона була змушена відстоювати права й свободи власної пастви.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Галичина, Греко-Католицька Церква, Апостольський Престол, український національний рух, Українська Народна Республіка, уніатство.

The aftermath of World War I and the subsequent dissolution of the Austro-Hungarian Empire fundamentally transformed

* Доктор церковної історії, доцент, професор кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії.

** Doctor of Church-Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ecclesiastical and Practical Disciplines of the Kyiv Orthodox Theological Academy/.

Львові, листи від імені Папи Римського Бенедикта XV (1854–1922), що засуджували військовий конфлікт у Галичині [Цвенгрош, 1993]. Віденський журнал «Воля» так описував стан ієрарха: «У Львові заборонено церковне богослужіння та інтерновано митрополита А. Шептицького. Українське духовенство просить у Папи захисту» [Воля, 1919].

Військове протистояння в Галичині суттєво ускладнило відносини між польським римо-католицьким та галицьким греко-католицьким духовенством. З метою їх нормалізації між двома юрисдикціями в листопаді 1919 р. Акілле Ратті запросив митрополита Андрея Шептицького і двох інших греко-католицьких ієрархів — Йосафата Коциловського (1876–1946) і Григорія Хомишина (1867–1947) на зустріч із єпископом-коадьютором (єпископ із правом наступництва) Варшавської архієпархії.

Через неможливість виїхати до Варшави ієрархи Галицької греко-католицької митрополії направили своїх представників із Василянського чину святого Йосафата (ЧСВВ), які в грудні 1919 р. провели зустріч у Варшавському соборі Святого Яна, представляючи митрополитів на зустрічі з представниками польських єпископів [Жан, 1963]. У 1922 р. Акілле Ратті, під іменем Папи Римського Пія XI (1857–1939), посів Апостольський Престол. Понтифік був добре обізнаний зі становищем релігійного життя у Східній Європі. Саме він, перебува-

the institutional and political landscape of the Galician Greek-Catholic Metropolia. Having previously enjoyed a protected and relatively autonomous status within the Habsburg realm, the Church suddenly found itself entangled in the complex dynamics of emerging nationalist movements. During the Ukrainian National Liberation Struggle of 1917–1921, the Galician Greek-Catholic Metropolia, under the leadership of Metropolitan Andrey Sheptytsky (1865–1944), emerged as a steadfast institutional pillar of the nascent Ukrainian national movement. This alignment was a logical outcome of the profound ethno-cultural and social identification between the predominantly Ruthenian (Ukrainian) Greek-Catholic clergy and the broader Ukrainian population of Galicia. Following the incorporation of Eastern Galicia into the newly established Second Polish Republic, the Metropolia assumed the role of a key religious institution operating within an increasingly adverse political environment. In this context, the dominant Roman Catholic Church (Latin Rite) maintained close alignment with the Polish state and its policies of cultural assimilation and Polonization. Consequently, the Greek-Catholic hierarchy was compelled to adopt a defensive stance, prioritizing the protection of the religious rights and civic freedoms of its Ukrainian faithful. This often brought the Metropolia into direct conflict with the policies—and at times even the territorial ambitions—of the Latin-rite episcopate, resulting in enduring interconfessional tensions.

ючи ще в Польщі, за часів Юзефа Пілсудського підготував угоду між Святим Престолом та польським урядом щодо нормалізації релігійних відносин.

У 1923 р. він навіть був змушений втрутитися у відносини між польською владою та Андреем Шептицьким, і через посередництво Святого Престолу польський уряд примирився з митрополитом [Красівський, 1995]. Остаточо становище Галицької греко-католицької митрополії та статус її очільника зафіксував конкордат між Святим Престолом і Польською Республікою від 10 лютого 1925 р., який набув чинності 3 серпня 1925 р. [Łukomski, 1934, 4 s.]. Польський дослідник К. Красовський зазначав, що конкордат також гарантував Римо-Католицькій Церкві в Польщі становище рівноправного партнера держави. Водночас документ приніс користь і для унійної митрополії в Другій Речі Посполитій, особливо тим, що Святий Престол отримав виняткове право вибору правлячих єпископів і митрополитів без будь-якого втручання з боку держави.

Водночас українські землі Волині та Холмщини були виведені з юрисдикції Львівської митрополії і на вимогу поляків передані римо-католицькій ієрархії. З огляду на політичні реалії, Святий Престол був змушений зважати на такі вимоги польської влади [Kłoczowski, 1986, s. 77]. А підпорядковане становище Галицької греко-католицької митрополії щодо Святого Престолу особливо відчутно проявилось у 1933 р., коли на вимогу польської влади з Перемишльської греко-католицької єпархії Ватикан виділив в окрему канонічну одиницю унійні парафії Лемківщини [Kłoczowski, 1986, s. 36]. У 1934 р. Святий Престол заснував Апостольську адміністрацію Лемківщини у складі 3 деканатів і 127 католицьких парафій. Апостольським адміністратором був призначений священник Володимир Масцюк (1873–1946), відомий противник українофільських рухів [Єгреній, 2006].

The Vatican, in turn, occupied a precarious mediatory position. While striving to reconcile these conflicts, it simultaneously sought to uphold the principles of the Union of Brest and to preserve the integrity of the Eastern Rite. However, its efforts were frequently undermined by pressure from both the Polish government and the Roman Catholic hierarchy, who sought to Latinize the Eastern Rite and curtail the influence of the Ukrainian Greek-Catholic Church (UGCC). These pressures manifested in initiatives such as the promotion of Neo-Uniate movements and the restriction of Greek-Catholic parish expansion beyond the boundaries of Galicia.

Keywords: *the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Galicia, the Greek Catholic Church, Holy See, the Ukrainian national movement, the Ukrainian People's Republic, uniaticism.o*

Окреслена вище ситуація мала, безумовно, політичний характер і вкотре нагадала галицькому митрополиту межі його повноважень [Білий, 2006, с. 89–90.]. 11 квітня 1933 р. Конгрегація Східних Церков надіслала митрополиту Андрею послання, у якому йому запропонували уникати в офіційних документах вживання виразів «український народ», «більша частина цього ж народу», «велика Україна» [Цвенгрош, 1991].

Певне напруження в Галицькій греко-католицькій митрополії викликало також питання введення celibату для парафіяльного духовенства. У 1926 р. серед галицьких русинів-українців ширилися чутки, що нібито Папа в якійсь приватній формі підтвердив розпорядження про celibат єпископів Григорія Хомишина та Йосафата Коциловського. Журнал «Нива» прокоментував ці чутки так: «Усі меморандуми та петиції в цій справі мають свій початок в Римі, причому до сьогоднішнього дня залишаються і далі без відповіді. Щоправда, свого часу (у листах нашого митрополита до Папи) були чутки в Римі, що Папа має намір видати рішення, яке принесе мир нашій громадськості. Тільки Понтифік ще не обрав форми подачі: або надати celibату гласності, або сказати в приватній розмові єпископам» [Що далі?, 1938]. Тим часом апостольський нунцій у Польщі Філіппо Кортезі відкрито підтримував позицію єпископа Григорія Хомишина щодо введення celibату та поширював в єпархіях відповідне звернення, підкресливши, що «клірики, перебуваючи поза будь-якими партіями, мають право приймати представників всіх політичних блоків, щоб погодити методи свого Божого служіння відповідно до потреб і вимог нинішнього суспільства, при збереженні Євангельського Передання з глибоким зосередженням в розумі і душі суспільних принципів Святої Церкви» [Атаки «Нової зорі» на «Ниву», 1938].

Виступаючи проти введення celibату в Перемишльській єпархії, місцеві суспільні сили відправили в Римську курію спеціальну петицію, у якій йшлося про те, «щоб Ватикан забрав до себе на служіння їхнього правлячого єпископа та іменував їм іншого» [Шах, 1956]. Не було сумніву, що ця спроба латинізації устрою церковного життя була привнесена в Галицьку митрополію ззовні, цілком вірогідно, завдяки ініціативам польського римо-католицького духовенства. Святий Престол, зважаючи на конфронтацію думок, доручив вирішити це питання місцевим єпископам. У результаті компромісу celibат було введено частково: місцеві єпископи могли самі вирішувати, чи є він обов'язковим для нововисвяченого парафіяльного духовенства.

Разом із цим митрополит Андрей Шептицький регулярно здійснював поїздки до Західної Європи та Північної Америки, активно розвиваючи контакти з місцевими католицькими юрисдикціями. Під час подорожей до Великої Британії, Німеччини, Нідерландів і Франції він писав проповіді, у яких знайомив місцеву інтелігенцію зі східним обрядом. У Нідерландах ієрарх заснував греко-католицький апостолат — місію. Тоді ж йому вдалося налагодити взаємодію з орденом бенедиктинців.

У 1924 р. Папа видав окреме звернення до ордену бенедиктинців, аби останні погодилися співпрацювати з галицькими греко-католиками у питанні організації місій серед емігрантів із країн Східної Європи [Пекар, 1997]. Як бачимо, добрі особисті стосунки між Папою Римським Пієм XI та митрополитом Андреем, що базувалися на конвергенції різних преференцій, сприяли розвитку та поглибленню зв'язків Галицької митрополії. Про всебічну підтримку митрополії з боку Папи писав Перемишльський єпископ Григорій Лакота в 1935 р.: «Святіший Отець, як ніхто інший, без утоми займається кожним народом і за нашим українським народом також є його батьківська турбота» [Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник, 2005].

На знак особливої пошани до Папи Римського Пія XI у 1929 р. в усіх церквах Галичини відбулося урочисте богослужіння з відзначенням 50-річного ювілею його священницького служіння [Служби Божі за Святійшого Вітця, 1938]. Примітно, що за згодою Святого Престолу відбулося святкування 950-ліття Хрещення Русі-України. Папа Римський Пій XI 12 травня 1939 р. надіслав префекту Конгрегації Східних Церков спеціальне послання, у якому висловив схвальний відгук, що «Папські Колегії, а саме українська св. Йосафата та російська св. Терези від Дитяти Ісуса, вирішили урочисто відзначити в Римі 950-річну річницю хрещення св. Володимира Великого [Великий А., 1969]. Ватиканським святкуванням передували триденні моління. Головна урочистість відбулася в соборі Святого Петра в неділю 21 травня 1939 р.: «архієрейська Літургія за присутності кардиналів і жителів Риму» [Великий А., 1969].

Зі зникненням з політичної карти світу Російської імперії та Австро-Угорщини Святий Престол докладав зусиль для налагодження відносин з новоутвореними національними державами. Для поглиблення адміністративних і духовних контактів із церковними юрисдикціями Центральної та Східної Європи з ініціативи Папи Римського Бенедикта XV (1854–1922) були

створені спеціальні установи, зокрема 1 травня 1917 р. — Конгрегація у справах Східних Церков. Конгрегацією керував кардинал-префект, якого призначав Папа. Вона була покликана здійснювати юрисдикційний контроль над католицькими Церквами східного обряду, зокрема і над Галицькою греко-католицькою митрополією. Другою створеною установою був Папський східний інститут, створений 15 жовтня ж 1917 р. Цей заклад одночасно слугував науковим центром і навчальним закладом, що спеціалізувався на вивченні Східних Церков [Гентош, 1993, с. 19–22].

Східний інститут (лат. Pontificio Istituto Orientale) від самого початку своєї діяльності готував відданих Риму місіонерів, що мали знання східного обряду, і передавав їх до Ватикану. У цьому моменті особливо затребуваними були вихідці із греко-католицьких юрисдикцій [Дмитрук, 1973, с. 18]. Святий Престол бачив у церковній унії швидкий шлях яким легко можна було ввійти в Православну Церкву. До складу інституту входили колишні православні та греко-католицькі священники, що дозволило ефективно готувати місіонерів для роботи в Православній Росії, Україні та Сибіру. Евакуація православного духовенства в глиб Росії у роки Першої світової війни з територій, які були опинилися під німецькою окупацією, дійсно створила ґрунт для унійного «місіонерства» в колишній західній частині Росії.

У 1920–1930-тих роках при підтримці Польської держави стосовно православного населення Ватикан здійснював цілеспрямовану політику впровадження церковної унії, у тому числі на території цілком православної Волині. Після місії єпископа Мішеля д'Ербіньї у 1931 р. Святий Престол заснував апостольську адміністрацію для католиків східного обряду Волині, Полісся та Підляшшя. З цією метою 16 січня 1931 р. представника ордену східних редемптористів ієромонаха Миколая Чарнецького (1884–1959) було призначено адміністратором і надано титул титулярного єпископа Лебедівського. Його єпископська хіротонія відбулася 2 лютого 1931 р. в римо-католицькому костелі святого Альфонса [Джур, 2001].

Після входження Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки митрополит Андрей Шептицький побачив нові можливості для поширення унійного впливу на території СРСР. У зв'язку із цим 9 жовтня 1939 р. у межах Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви було створено чотири екзархати, юрисдикція яких поширювалася на радянську територію. Єпископ Лебедівський

Миколай Чарнецький був призначений екзархом Волині, Полісся та Підляшшя, а також тимчасово затверджений екзархом Білорусі. Вікарій митрополита Йосиф Сліпий отримав призначення екзарха Східної України (УРСР). Архимандрит Климент Шептицький, настоятель студитського монастиря, був призначений екзархом Росії та Сибіру [Юдин, 1998, с. 80].

Самовільне створення екзархатів митрополитом Андреем Шептицьким викликало стриману реакцію з боку Ватикану, і лише 22 листопада 1941 р. Папа Римський Пій XII (1876–1958) офіційно затвердив призначення чотирьох екзархів, підпорядкувавши їх Галицькому митрополиту. У лютому 1940 р. митрополит звернувся до греко-католицького духовенства із закликом добровільно вирушати у віддалені регіони, де планувалося заснування парафій, — Київ, Одеса, Вінниця та Полтава. У тому ж 1940 р. митрополит Андрей таємно призначив новим екзархом Росії та Сибіру російського єзуїта, священника Волтера Чижека (1904–1984). Разом із іншим єзуїтом — священником Віктором Новіковим (1905–1979) — вони мали здійснити нелегальну місіонерську подорож. Отримавши відповідне благословення від митрополита, Чижек і Новіков під виглядом польських робітників із західноукраїнських земель вирушили на Урал. Проте вже 23 червня 1941 р. в уральському селищі Чусова вони були заарештовані. Авантюрна спроба створення нових канонічних греко-католицьких структур за межами Галичини на території СРСР завершилася невдачею [Юдин, 1998, с. 81].

Отже, у міжвоєнний період Святий Престол послідовно захищав митрополита Андрея Шептицького від нападок із боку польського уряду. Галицька греко-католицька митрополія отримала офіційний статус у Польській державі. Водночас її потенціал активно використовувала Апостольська столиця для розвитку прозелітичної діяльності серед православного населення, що проживало на окупованих поляками землях Волині, Підляшшя, Полісся та Чорної Русі.

Значну увагу Ватикан приділяв також зміцненню структур УГКЦ як інструмента релігійного впливу в регіоні, що межував із радянською територією. Попри численні плани та організаційні заходи, спроби УГКЦ розпочати «місію» на теренах Радянського Союзу виявилися безуспішними. Їх реалізації заважали як репресивна політика радянської влади щодо будь-яких форм релігійного життя, так і брак легальних можливостей для створення стійких церковних структур.

1. Білий Б. Нарис історії Перемиського єпископства східного обряду *Перемиські архієпархіальні відомості*. Річник IV. Ч. 4. Перемишль, 2006. С. 89–90.
2. Великий А. Світла і тіні української історії. Рим. Вид. ОО Василян, 1969. 216 с.
3. Гентош Л. Католицька Церква та становлення української державності (1917–1923 рр.). *Другий міжнародний конгрес українців*. Львів, 22–28 серпня 1993 р. С. 19–22.
4. Джур И. Апостол любви и единения (о епископе Николае Чарнецком. *Покров: альманах российских католиков*. Вып. 10. Москва: Stella Aeterna, 2001. 54 с.
5. Дмитрук К. Свастика на сутанах. Киев: издат. пол. Литературы Украины, 1973. 10 с.
6. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 55 с.
7. Жан Л., о. ЧСВВ. Спогади. В: Лебедович І., о. Полеві духовники УГА. Вінніпег, 1963. 131 с.
8. Красівський О. За Українську державу і церкву: Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького 1918–1923 рр. [Текст]. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. 34 с.
9. Пекар А.В. Нариси історії Церкви Закарпаття. Рим–Львів: Місіонер, 1997. 234 с.
10. Цвентрош Г. Апостольський Престол і Митрополит Андрей Шептицький (Невідомі взаємини між Апостольським Престолом і Митрополитом А. Шептицьким у 1918–1919 рр. у контексті східнозахідної політики Франції). Львів. 1991. 13 с.
11. Цвентрош Г. Офіційне взаємовизнання і взаєморозуміння УНР і Апостольського престолу (Передумови, іноземні документи, їх український переклад) [Текст]. Львів: Відродження, 1993. 338 с.
12. Шах С. Житейський шлях бл. п. єп. Йосафата Коциловського. У: Пам'яті Перемиського владика Кир Йосафата Коциловського. Спомин. Мюнхен: Християнський Голос, 1956. 39 с.
13. Юдин А. Брестка уния и Россия в первой половине XX века. У: 400 лет Брестской церковной унии. 1596–1996: критическая переоценка. Москва: ББИ им. св.ап. Андрея, 1998. С. 27–31.
14. Kłoczowski J. Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce [Текст]. Kraków: Znak, 1986. 423 s.
15. Łukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską [Текст]. Zomza, 1934. 4s.
16. Атаки «Нової зорі» на «Ниву». *Нива*. Львів, 1938. Ч. 2. 79 с.
17. Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані послання та проповіді. Перемишль, 2005. 380 с.
18. Воля. Відень, 1919. Т. 1. Ч. 1. 36 с.
19. Служби Божі за Святійшого Вітця. Місіонар Пресвятого Ісусового серця. Жовква, 1938. 24 с.
20. Що даліше? *Нива*. Львів, 1938. Ч. 4. 113 с.

1. Bilyi B. Narys istorii Peremyskoho yepyskopstva skhidnoho obriadu Peremyski arkhieparkhialni vedomosti. Richnyk IV. Ch. 4. Peremysl, 2006. S. 89–90.
2. Velykyi A. Svitla i tini ukrainskoi istorii. Rym. Vyd. OO Vasylian, 1969. 216 s.
3. Hentosh L. Katolytska Tserkva ta stanovlennia ukrainskoi derzhavnosti (1917–1923 rr.). Druhyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Lviv, 22–28 serpnia 1993 r. S. 19–22.
4. Dzhur Y. Apostol liubvy y edynenyia (o epyskope Nykolae Charnetskom. Pokrov: almanakh rossiyskykh katolykov. Выр. 10. Moskva: Stella Aeterna, 2001. 54 s.
5. Dmytruk K. Svastyka na sutanakh. Kyev: yzdat. pol. Lyteratury Ukrayny, 1973. 10 s.
6. Yehreshii O. Yepyskop Hryhorii Khomyshyn: portret relihiino-tserkovnoho i hromadsko-politychnoho diiacha. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2006. 55 s.
7. Zhan L., o. ChSVV. Spohady. V: Lebedovych I., o. Polevi dukhovnyky UHA. Vinnipeh, 1963. 131 s.
8. Krasivskyi O. Za Ukrainsku derzhavu i tserkvu: Hromadska ta suspilno-politychna diialnist Mytropolyta Andreia Sheptytskoho 1918–1923 rr. [Tekst]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 1995. 34 s.
9. Pekar A.V. Narysy istorii Tserkvy Zakarpattia. Rym–Lviv: Misioner, 1997. 234 s.
10. Tsvenhrosh H. Apostolskyi Prestol i Mytropolyt Andrei Sheptytskyi (Nevidomi vzaïemyny mizh Apostolskym Prestolom i Mytropolytom A. Sheptytskym u 1918–1919 rr. u konteksti skhidnozakhidnoi polityky Frantsii). Lviv. 1991. 13 s.
11. Tsvenhrosh H. Ofitsiine vzaïemovyznannia i vzaïemorozuminnia UNR i Apostolskoho prestolu (Peredumovy, inozemni dokumenty, yikh ukrainskyi pereklad) [Tekst]. Lviv: Vidrodzhennia, 1993. 338 s.
12. Shakh S. Zhyteiskyi shliakh bl. p. yep. Yosafata Kotsylovskoho. U: Pamiati Peremyskoho vладыky Kyr Yosafata Kotsylovskoho. Spomyn. Miunkhen: Khrystyianskyi Holos, 1956. 39 s.
13. Yudyn A. Brestka unyia y Rossyia v pervoi polovynе KhKh veka. U: 400 let Brestskoi tserkovnoi unyy. 1596–1996: krytycheskaia pereotsenka. Moskva: BBY ym. sv.ap. Andreia, 1998. S. 27–31.
14. Kłoczowski J. Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce [Tekst]. Kraków: Znak, 1986. 423 s.
15. Łukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską [Tekst]. Zomza, 1934. 4s.
16. Ataky «Novoi zori» na «Nyvu». Nyva. Lviv, 1938. Ch. 2. 79 s.
17. Blazhennyi Hryhorii Lakota peremyskyi yepyskop-pomichnyk. Zibrani poslannia ta propovidi. Peremysl, 2005. 380 s.
18. Volia. Viden, 1919. T. 1. Ch. 1. 36 s.
19. Sluzhby Bozhi za Sviatiishoho Vittsia. Misionar Presviatoho Isusovoho sertsia. Zhovkva, 1938. 24 s.
20. Shcho dalshe? Nyva. Lviv, 1938. Ch. 4. 113 s.